

міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Національного банку України, судів загальної юрисдикції, прокуратури України, Національного антикорупційного бюро України; місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України та інших військових формувань, органів і підрозділів цивільного захисту, були віднесені і громадяни України та об'єднання громадян⁴⁹⁵, дійсно активними та правомочними суб'єктами останні не стали.

Дослідник Смолянук В.Ф. звертає увагу, на недооціненій ролі особистості як суб'єкта національної безпеки. В якості приклада наводяться події 2013-2014 року в Україні. Коли більшість суб'єктів забезпечення національної безпеки ухилилися від виконання функцій та обов'язків, передбачених законодавчо. Система забезпечення національної безпеки виявилася знищеною. Фактичним рятівником ситуації виступило громадянське суспільство. Тобто мав місце так званий безпеково-організаційний парадокс.⁴⁹⁶

Таким чином, представляється необхідним переосмислення ролі особистості в системі національної безпеки, перехід від розгляду особистості як об'єкта до особистості як суб'єкта забезпечення безпеки.

ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

*Писарева Елла Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права і
процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і

⁴⁹⁵ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 20.04.2018).

⁴⁹⁶ Смолянук В.Ф. Системні засади національної безпеки України. URL:<http://fil.nlu.edu.ua/article/view/133543>.

забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави⁴⁹⁷. Тому держава зобов'язана захищати права особи, яка потерпіла від протиправних посягань і зазнала майнової та немайнової (моральної) шкоди.

Одним із протиправних посягань у сучасному національному законодавстві визнається кримінальне правопорушення. Вказаний правовий термін з'явився в українському законодавстві завдяки прийняттю Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в 2012 р.⁴⁹⁸, але без визначення правової дефініції. Вперше його правова дефініція зазначена у наказі Міністерства оборони України в 2016 р., де кримінальне правопорушення визначається як «злочини, передбачені Кримінальним кодексом України, та кримінальні проступки»⁴⁹⁹. Законом України від 22 листопада 2018 р.⁵⁰⁰ були внесені зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), де визначається поняття кримінального правопорушення як «передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 11 КК України), та надається його класифікація, згідно якої кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки (передбачені КК України діяння, за вчинення яких встановлено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі) та злочини (ст. 12 КК України).

Порушені в результаті вчинення кримінального правопорушення майнові та немайнові права осіб можуть бути відновлені шляхом реалізації

---

⁴⁹⁷ Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (Із змінами).

⁴⁹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88 (Із змінами).

⁴⁹⁹ Про затвердження Інструкції про надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, адміністративні корупційні та військові адміністративні правопорушення, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 28.07.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 70. Ст. 2364.

⁵⁰⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 34. Ст. 1198.

кримінально-процесуальних, кримінальних, цивільних і цивільно-процесуальних норм у ході застосування відновлювальної (компенсаційної) функції права за допомогою юридичних гарантій відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Згідно кримінально-процесуального законодавства одним із прав потерпілого є право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом (п. 10 ст. 56 КПК України). Нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачено відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 1177 ЦК України)⁵⁰¹. Таким чином, завдання кримінальним правопорушенням шкоди є підставою для виникнення цивільно-правового обов'язку правопорушника відшкодувати потерпілому завдану кримінальним правопорушенням шкоду.

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням, може бути відшкодована в ході кримінального провадження. Підозрований, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 127 КПК України).

Або така шкода може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні. Особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та (або) моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ч. 1 ст. 128 КПК України).

---

⁵⁰¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356. (Із змінами).

Якщо особа не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (ч. 7 ст. 128 КПК України).

Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану фізичній особі кримінальним правопорушенням, може бути покладений не тільки безпосередньо на правопорушника або особу, яка несе цивільну відповідальність за протиправні діяння правопорушника в силу закону, але і на державу. Так, нормами ч. 2 ст. 1177 ЦК України і ч. 3 ст. 127 КПК України встановлено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Стаття 1207 ЦК України визначає обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною. Умови і порядок такого відшкодування також мають бути встановлені окремим законом. Насьогодні таких законів в Україні не прийнято, що робить дуже складною реалізацію вказаних нормативно-правових положень.

Протягом минулих років в Україні були спроби прийняти спеціальний закон, який би встановлював умови та порядок відшкодування державою шкоди, завданої злочинцем. На розгляд законодавчого органу держави надавалися відповідні законопроекти, які так і не були остаточно прийняті.

У 2004 році до Верховної Ради України було внесено законопроект «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину»⁵⁰². Він охоплював випадки відшкодування, що передбачені статтями 1177 та 1207 ЦК України. Даний законопроект, на відміну від ЦК України, не передбачав такої умови для відповідальності держави за шкоду, яка була завдана особі злочинцем, як неплатоспроможність злочинця.

---

⁵⁰²Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину: Проект Закону № 6283 від 25.10.2004. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=19219.

У 2005 році Міжвідомчою робочою групою Міністерства юстиції було розроблено проект Закону України «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів». Розробка законопроекту була пов'язана з ратифікацією Європейської Конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів (1983р.).

Даний проект Закону містив підстави, умови та порядок компенсації шкоди, заподіяної життю та здоров'ю жертвам злочинів, за рахунок держави.

З аналізу положень законопроекту випливає обов'язок держави здійснити компенсаційну виплату, коли внаслідок умисного насильницького злочину, вчиненого на території України, завдано шкоду здоров'ю або заподіяно смерть особі⁵⁰³.

Отже, зазначений проект закону передбачав реалізацію лише статті 1207 ЦК України. Крім того, в законопроекті розглядалися тільки насильницькі злочини як дії, якими завдано шкоди. Таким чином, прийняття такого закону не вирішувало проблеми відшкодування шкоди в повному обсязі потерпілим від будь-якого злочину.

Крім того, на думку Д. Плачкова, вживання у проекті Закону України «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів» терміну «компенсація шкоди» замість «відшкодування шкоди» викликає заперечення⁵⁰⁴. Компенсація, як пишуть розробники проекту, є видом соціальної допомоги держави. Проте, згідно чинного законодавства природа та порядок здійснення компенсації і відшкодування шкоди є різними. Хоча саме компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України передбачена у діючій сьогодні редакції ст. 1177 ЦК України.

---

⁵⁰³Мельник О. Компенсація шкоди жертвам насильницьких злочинів в Україні. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/6808>

⁵⁰⁴Плачков Д.Ф. Відшкодування шкоди фізичній особі, що потерпіла від злочину, за цивільним законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2008. 21 с.

Законопроект «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 26.10.2010 р.⁵⁰⁵ не виділяв окремої статті щодо підстав відповідальності держави за шкоду, яка була завдана фізичній особі злочином.

Цей законопроект, на відміну від попередніх, містив таку умову відшкодування державою шкоди, завданої злочином, як неплатоспроможність суб'єкта злочину.

Покладення на державу обов'язку відшкодувати шкоду, завдану фізичній особі кримінальним правопорушенням, зокрема, злочином, передбачено законодавством багатьох іноземних держав.

Так, Закон США про жертв злочинів 1984 року передбачає можливість компенсації шкоди завданої злочином не лише за рахунок особи, що вчинила злочин, а й за рахунок держави, коли відшкодування шкоди за рахунок винної особи об'єктивно неможливо або коли така особа не встановлена⁵⁰⁶.

Закон Сполученого Королівства про відшкодування завданої злочином шкоди 1995 року визначає що держава здійснює відшкодування особі, яка потерпіла від злочину, коли завдана шкода: 1) не може бути відшкодована винним самостійно, чи 2) не може бути відшкодована за результатами кримінального та цивільного судочинства через нестаток коштів у засудженого чи цивільного відповідача, чи 3) за характером і розміром носить так званий фатальний характер, що ставить під загрозу життя чи реалізацію інших невід'ємних прав людини⁵⁰⁷.

Згідно Закону ФРН про відшкодування жертвам насильницьких дій від 7 січня 1985 р. право на відшкодування за рахунок коштів держави існує як складова частина соціального права на компенсацію, незалежно від будь-яких

---

⁵⁰⁵ Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину: Проект Закону України від 26.10.2010 р. № 7303. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7303&skl=7

⁵⁰⁶ Дубровин В.В. Возмещение вреда, причиненного преступлением, путем компенсации со стороны государства (отечественный и зарубежный опыт). *Международное уголовное право и международная юстиция*. 2010. № 3. С. 16.

⁵⁰⁷ Там само. С. 17.

претензій жертви щодо отримання відшкодування від самого правопорушника⁵⁰⁸.

Аналіз законодавства іноземних держав з питання відшкодування шкоди особам, які потерпіли від злочинів, надає змоги стверджувати, що обов'язок відшкодування такої шкоди доцільно покладати на державу у випадках, коли не встановлено або не знайдено особу, що скоїла кримінальне правопорушення, така особа є неплатоспроможною або не має достатньо коштів для відшкодування завданої шкоди. Компенсаційний характер таке відшкодування буде мати в тому випадку, якщо держава додатково надає матеріальну допомогу потерпілій від кримінального правопорушення особі незалежно від отриманого відшкодування від самого правопорушника, наприклад, для проведення тривалої реабілітації потерпілого, або якщо його матеріальне становище є незадовільним, або потерпілий зазнав декілька протиправних посягань від одного правопорушника.

Враховуючи зміни у сучасному законодавстві України, що пов'язані із введенням нового правового поняття «кримінальне правопорушення», його класифікації, прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства, що містить положення про неплатоспроможність фізичної особи, а також прагнення щодо гармонізації національного законодавства з європейським, розробка та прийняття спеціального закону щодо відшкодування шкоди особі, завданої кримінальним правопорушенням, є необхідним для подальшої розбудови правової держави та формування громадянського суспільства в Україні, її вступу до європейської та світової спільноти як рівнозначного партнера.

---

⁵⁰⁸ Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство. (за заг. редакцією О.А. Банчука). К.: Москаленко О.М., 2015. 268 с. С. 12.